

Martti T. Kuikka

Kansanopetuksen suuret linjat

Kansanopetus ja oppivelvollisuus ovat mielenkiintoisia kansainvälisiä ja kansallisia ilmiöitä, joiden tulkinta herättää jatkuvasti uusia kysymyksiä. Mistä näissä ilmiöissä on loppujen lopuksi kysymys? Edellä olevissa artikkeleissa on tarkasteltu kansanopetuksen ja oppivelvollisuuden syntyä, kehitystä ja nykypäivää. Tässä artikkelissa pyrin hahmottelemaan kansanopetuksen keskeisiä historiallisia näkökohtia. Nämä näkökohdat kiinnittyvät erilaisiin viitekehyksiin, jotka elävät milloin rinnakkain milloin kiivaasti kipunoiden. Seuraan viittä kehitysvaihetta, erityisesti oppivelvollisuuden kehitystä ja sen keskeisiä lähtökohtia.

Mikael Agricolan teesit

Mikael Agricolan ABC-kirjan alkuruno antaa hyvin keskeiset lähtökohdat ensimmäiselle kehitysvaiheelle 1500- ja 1600-luvuille:

Abckiria.

Michael Agricola

Christiano Saludem.

Opi nyt, vanha ja nuori,
Sinä, jolla sydän on tuore,
Jumalan käskyt ja mieli,
kun sinulle selvä on suomen kieli,
Laki se sielun pelkoon saa,
mutta Kristus sen taas lohduttaa.
Lue siis, hyvä lapsi, tästä
alkeet, kun ei mikään estä.
niitä muista elämässä aina,
niin Jeesus sinulle armonsa lainaa.

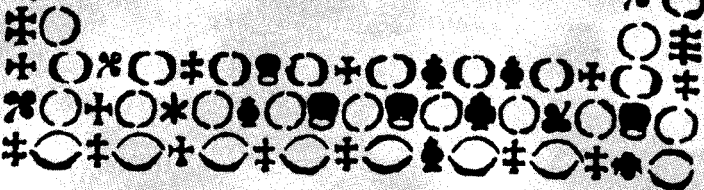
(Harviainen etc. 1999)

Abckiria.

Michael Agricola
Christiano Sa-
lutem.

Opi nyt, vanha ja nuori,
 sinä, jolla sydän on tuore,
 Jumalan kästyt ja mieli,
 kun sinulle selvä on suomen kieli.
 Laki se sielun peltoon saa,
 mutta Kristus sen taas lohduttaa.
 Lue siis, hyvä lapsi, tästä
 alkheet, kun ei mitään estä.
 Niitä muista elämässä aina,
 niin Jeesus sinulle armonsa lainaa.

Siinä ovat suomalaisen oppimisen vallankumouksen teesit näkyvissä. Oppiminen on elinikäinen prosessi, jossa ovat mukana niin vanhat kuin nuoret, kuten Agricola runon aloittaa. Ikä ei ole mikään oppimisen este, pikemmin päinvastoin kun kiinnostusta ja motivaatiota riittää, jokainen voi perehtyä keskeiseen moraaliseen koodiin. Elinikäisen oppimisen ohella toinen teesi on äidinkielen arvostaminen. Sitä alettiin arvostaa Euroopan eri maissa eikä Suomi ollut tässä asiassa mikään poikkeus. Siitä lähtien äidinkieli on ollut yhtenä oppivelvollisuuden elementtinä. Tarkoitus on, ettei kenenkään tarvitse opetella toista kieltä voidakseen saada opetusta ja oppia. Tosin tämä teesi ei ole vielä kukaan toteutunut. Kun äidinkieli korotettiin latinan rinnalle sivistyksen kieleksi, se merkitsi arvokkaan sivistysproses-

1940-luku

sin alkamista, joka vahvisti kansallista kulttuuria ja identiteettiä. Mutta jännitys latinan ja kansalliskielten välillä jatkui vuosisatoja.

Kolmas Agricolan teesi on elämäkatsomus, jonka tulee sisältyä opetukseen. Agricola oli vaikuttamassa, kun maassamme siirryttiin katolisesta traditiosta luterilaiseen traditioon. Moraalin koodin perusteet olivat edelleen Raamatussa, sen opillinen tulkinta oli nyt luterilaisen käsityksen mukainen.

Kun Agricola sovelsi em. teesejä koulutuspolitiikassaan, hän joutui ristiriitaan Kustaa Vaasan kanssa, joka korosti valtakunnan etua ja yhtenäisyyttä. Hän taisteli Turun koulun rehtorina kansallisen sivistyksen puolesta eikä halunnut suostua Kustaa Vaasan tahtoon antaa oppilaitaan kesken opintojen virkamiehiksi yhä kasvavaan hallintoon. Vaikka Kustaa Vaasa heikensi ratkaisevasti Agricolan taloudellisia mahdollisuuksia sivistysprojektin toteuttamiseen, Agricola vei projektia eteenpäin niin rehtorina kuin suomenkielisen kirjallisuuden julkaisemisen myötä.

Vaikka Agricolan projekti eteni hitaasti ja tulokset näyttivät välillä vähäisiltä, se jatkui monista vastustuksista huolimatta 1600-luvulla ja näkyi hyvin monella koulutuksen alueella. Ei ihme, että 1600-lukua on kutsuttu koulutuksen vuosisadaksi Suomessa. Perustettiin Turun akatemia 1640. Oppikouluverkosto laajeni merkittävästi. Luterilainen kirkko, piispat etunenässä, ottivat kantaakseen vastuun äidinkielisestä kansanopetuksesta, jossa Agricolan teesejä toteutettiin. Valtiopäivillä 1620-luvulla käytiin keskustelua taloudellisen tuen antamiseksi kansanopetukseen. Kun piispat pyrkivät luomaan kansanopetusjärjestelmän ja huolehtimaan oppimateriaalista, oli vain ajan kysymys, miten kaikki saadaan opetuksen piiriin. Kun vielä alettiin pitää kirkonkirjoja, joihin merkittiin seurakuntalaisten nimet ja osaa-

Taulukko 1

Turun hiippakunnan yleistä kansanopetusta antaneet vakiintuneet koulut vuosina 1800-1820

koulumuoto	toimipaikka	perustettu	rahoitus
ruukinkoulu	Teijo, Kirjakkala	1790	vuorineuvoksettaren testamentti
köyhäinkoulu	Turku	1812	piispattaren testamentti
köyhäinkoulu	Turku	1815	porvariston kustantama
kartanokoulu	Halikko	1796	vapaaherrattaren testamentti
kiertokoulu	Kisko	1783	seurakuntalaiset
pitäjänkoulu	Vanaja	1805	seurakuntalaiset
pitäjänkoulu	Janakkala	1789	seurakuntalaiset
kiertokoulu	Tammela	1810	seurakuntalaiset
kiertokoulu	Pälkäne	1810	Ahlmanin testamentti
kiertokoulu	Pirkkala	1810	Ahlmanin testamentti
kiertokoulu	Messukylä	1810	Ahlmanin testamentti
kiertokoulu	Kangasala	1817	Ahlmanin testamentti
kiertokoulu	Lempäälä	1817	Ahlmanin testamentti
katekeettakoulu	Enontekiö	1780	valtio

Kyläopettajien tai koulumestarien tilapäisluontoista, vuoden tai kaksi kestänyttä toimintaa ei ole tässä taulukossa pidetty vakiintuneena kouluna. Lukkarinkoulut on myös kokonaan jätetty pois, koska Jalkanen on kartoittanut ne perusteellisesti omassa tutkimuksessaan (1976).

(Tiimonen 2001)

Kireenlahden kiertokoululaisia 1900-luvun alusta

misen laajuus, oli hahmottumassa järjestelmä, jossa oli oppivelvollisuuden keskeisiä lähtökohtia. Kansanopetus tapahtui äidinkielellä, se oli maksutonta. Siihen pyrittiin saamaan niin nuoret kuin vanhat, käytännössä se toteutui kinkereiden ja kiertokoulujen kautta.

Valistuksen koulutusprojekti

Toinen kehitysvaihe alkaa 1600-luvun lopulla ja jatkuu 1800-luvulle. Silloin kansanopetuksen käsite laajeni, sen tavoitteeksi määritettiin valistunut, itsenäinen kansalainen, joka ei välttämättä ole sitoutunut mihinkään poliittiseen, uskonnolliseen, taloudelliseen tai kulttuuriseen auktoriteettiin. Yhteisökeskeisten tavoitteiden rinnalle asetettiin selkeät yksilölliset tavoitteet. Käytännössä se näkyi siten, että kirkollisten koulujen rinnalle syntyi lukuisa joukko erilaisia kouluja. Soili Tiimosen laatima taulukko

antaa mielenkiintoisen kuvan Turun hiippakunnan tilanteesta valistusajan loppupuolelta eli 1800-1820. Ensimmäiset tehtaankoulut perustettiin jo 1600-luvulla. Mielenkiintoista on, että Teijon tehtaan eli ruukinkoulu perustettiin vuorineuvoksettaren testamentilla rahoitettuna. Filantropismin edustajat kiinnittivät huomiota köyhien ja syrjäytyneiden lasten asemaan ja korostivat koulujen merkitystä. Köyhäinkouluja perustettiin Turkuun niin piispattaren testamentin kuin porvariston tuella. Valistuksen koulutusinnostus levisi myös kartanoihin, josta esimerkkinä on Halikon kartanokoulu. Valtio, joka rahoitti lähinnä oppikouluja, osallistui myös kansanopetuksen tukemiseen. Siitä esimerkkinä on Enontekiön katekeettakoulu. Monet yksityishenkilöt osallistuivat kansanopetuksen järjestämiseen. Gabriel Ahlmanin testamenttivaroilla perustettiin kouluja Tampereen ympäristöön ja Konrad Antellin varoilla Kainuuseen. (Lahdes 1958)

Venäläinen koulu Helsingissä 1912

Edellä mainittuja kouluja voitaisiin nimittää eräässä mielessä kokeilukouluiksi. Niillä oli keskeinen merkitys oppivelvollisuuden idean löytymisessä. Niiden perustamisesta ja toiminnasta kertyi kokemuksia, jotka olivat tarpeen suunniteltaessa uusia kouluja tai aloitettaessa lakkautunut koulu uudelleen. Ne antoivat tietoja niistä edellytyksistä, joiden varaan koulun menestys voidaan rakentaa. Kiinteä koulu osoittautui kiertokoulua tarkoituksenmukaisemmaksi, koska oppilaiden koulunkäynti oli säännöllisempää. Koulun menestys edellytti pätevää opettajaa, tilapäiset ratkaisut eivät tuoneet tulosta. Koulukirjasto oli välttämätön koulukirjojen lainaamiseksi oppilaille. Jotta kouluista ei muodostuisi umpikujakouluja, olisi ruotsinkieli välttämätön opetusaine. Kokeilut olivat osaltaan vaikuttamassa siihen, että Henrik Gabriel Porthan aloitti kasvatustieteen luennot Turun akatemiassa 1780-luvulla. Ne oli tarkoitettu opetustehtäviin aikoville. Luennoista kehittyi vähitellen kasvatustieteen virkatutkimus ja pedagoginen seminaari opetusharjoitteluihin. Koulukokeilut muokkasivat suomalaisten koulutusajatuksia, sillä osa vastusti, osa kannatti koulujen perustamista.

Koulukokeilujen myötä valtio pyrki lainsäädännöllä vakiinnuttamaan kansanopetusta. Pappissääty ehdotti 1720-luvun valtiopäivillä yleisen oppivelvollisuuden säätämistä, mutta ehdotus ei saanut muilta säädyiltä kannatusta. Päävastuu lasten opetuksesta oli kuitenkin lasten vanhemmilla. Laiminlyönnistä voitiin määrätä sakkorangaistus. Kuningas vahvisti vuoden 1762 esityksen, jonka mukaan pitäjänkokous saattoi palkata kyvykkään henkilön opettajaksi. Tavallisesti häntä kutsuttiin koulumestariksi. Esityksellä pyrittiin suosimaan kiinteiden koulujen perustamista, kiertokoulu oli kuitenkin yleisin opetuksen muoto. Em. kuninkaan esitys oli vahvistamassa paikallisten koulujen perustamista, jonka toiminnasta paikalliset asukkaat ottavat vas-

tuun. Kuten em. taulukosta ilmenee seurakuntalaiset päättivät koulumuodosta, Vanajaan ja Janakkalaan perustettiin pitäjäkoulu ja Kiskoon ja Tammelaan kiertokoulu.

Valistuksen aikana syntyi erilaisia koulutussuunnitelmia, osassa niistä koulutus perusteltiin yhteiskunnallisilla ja taloudellisilla hyötynäkökohdilla. Erityisesti ammatillinen koulutus alkoi saada entistä enemmän huomiota. Kun teollistuminen alkoi laajentua, sen kehittäminen edellytti koulutettua työväkeä. Talouselämässä alkoi vaikuttaa liberalismi merkantilismin rinnalla. Liberalismin tunnussanoja olivat elinkeinovapaus ja vapaa kilpailu aikaisemman keskushallintokeskeisen mallin sijasta. Kansanopetuksen ja koulutuksen alueella humanismi asettui vastustamaan hyötynäkökohtaa. Se korosti yksilöllisyyttä, ihmiseksi kasvamista ja vapauden ilmapiiriä. Kun Ranskan vallankumouksen teesit, vapaus, veljeys ja tasa-arvo, saivat vastakaikua eri maissa, ne heijastuivat myös koulukeskusteluun. Vapaus toi mukanaan kysymyksen koulutuksen arvopohjasta, onko sen oltava samanlainen kaikille. Huomio kohdistui mm. uskonnonopetukseen ja samalla uskonnonvapauksen. Veljeys nosti kysymyksen yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta. Tasa-arvo tuli koulutukseen jäädäkseen vaikuttamaan niin koulutusmahdollisuuksien kuin koulutuksen valinnaisuuden toteuttamisessa.

Valistuksen aika ja koulutusprojektit saivat aikaan, että käsitteet kansanopetuksesta joutuivat uuteen vaiheeseen. Aikaisemmat konseptiot saivat tuolloin uudet haastajat, paluuta entiseen ei ollut. Valistus vahvisti kansalaisten koulutusinnostusta sivistykseen pyrittäessä. Se salli erilaisia kouluja ja erilaisia opettajia. Aikaisempi yhtenäisyys oli murtunut, mutta mitä tulee sen tilalle.

Kansalaisyhteiskunnan koulutus (1809 - 1921)

Kolmas kehitysvaihe, jota Aslak Lindström on analysoinut edellä monipuolisesti, alkaa hahmottua vuoden 1809 jälkeen. Suomi valloitetaan ja valtaistuin siirtyy Tukholmasta Pietariin. Suomeen luotiin oma keskushallinto. Keskeiset politiikan alueet, kuten puolustus-, turvallisuus- ja ulkopolitiikka olivat nyt Venäjän käsissä. Sama heijastui myös koulutuspolitiikkaan, jossa kirkon ja koulun asiat erotettiin eri hallinnon aloille. Koulutuspolitiikan tuli tukea yhteiskunnallista status quo:ta, jonka linjanvetäjinä olivat keisarit Aleksanteri I (1809-1925) ja Nikolai I (1825-1855). Jälkimmäisen aikaa on nimitetty byrokratian ajaksi. (Kuikka 1991)

Kansanopetuksen ja oppivelvollisuuden konseptiot joutuivat uuteen vaiheeseen. Alankomaissa oli vuonna 1801 säädetty oppivelvollisuuden periaatteita sisältävä kansanopetuslaki, pohjoismaat seurasivat samaa linjaa, tosin myöhemmin. Tanska sai lain vuonna 1817, Norja vuonna 1827 ja Ruotsi vuonna 1842.

Tätä kehitystä seurattiin Suomessa tarkoin ja se herätti vilkasta keskustelua 1830-luvulta alkaen. Yhtenä keskustelun aloittajana oli Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, joka perustettiin vuonna 1831. Se oli tavallaan kansallisen projektin vetäjä, joka ulotti toimintansa kulttuurin eri lohkoille. Kalevalan ilmestyminen vuonna 1835 oli osa tätä projektia.

Kun venäläisten viranomaisten mielenkiinto ei suuntautunut kansanopetukseen, aloite siirtyi asiasta kiinnostuneiden yksityishenkilöiden, työnantajien, seurojen, kuntien ja kirkkojen vastuulle. Tampereen ympäristössä perustettiin uusia Ahlmanin kouluja. Kainuussa jatkavat Antellin koulut. Turussa innostuttiin vuoro-opetuskouluista. Rouvasväenyhdistysten toimesta syntyi köyhäinkouluja kaupunkeihin. Kartanon- ja tehtaankoulut toimivat edelleen. Kirkon piirissä kehitettiin rippikoulua nuorisolle ja pyhäkoulua lapsille. Näin valistuksen projekti jatkui ja muuttui vähitellen kansalliseksi projektiksi.

1840-luvulla oli merkkejä kehittää koulutusta lainsäädännön avulla. Vuoden 1842 asetus velvoitti perustamaan ns. sunnun-

taikouluja, joiden tehtävänä oli antaa yleissivistävää opetusta ammattiopissa oleville nuorille. Vuotta myöhemmin hyväksyttiin uusi koulujärjestys. Sen mukaan suomen kieli tuli ensimmäistä kertaa oppiaineeksi oppikouluihin. Toinen merkittävä uudistus oli oikeus perustaa tyttökouluja Suomeen. Venäjällä ne olivat alkaneet Katariina II:n aloitteesta jo 1700-luvulla.

Lainsäädännön rinnalla keskustelu koulutuksesta ja oppivelvollisuudesta näkyi sanomalehtien palstoilla. J.V. Snellmanin aatteellinen julistus kohdistui niin yhteiskuntaan kuin sen instituutioihin. Yksi Snellmanin keskeisiä tavoitteita oli suomalaisen kansallisuuden ja identiteetin vahvistaminen. Se loi samalla uuden konseptin kansanopetuksesta. Silloisessa poliittisessa tilanteessa koulutuksen lähtökohta oli suomalainen sivistys ja kulttuuri. Koulu oli yksi sen toteuttajista. Oli hahmottumassa kansalaisyhteiskunta. Kuitenkin ”hullu vuosi” 1848 lopetti keskustelun, oltiin umpikujassa. Ulkomaiset vallankumousaatteet pyrittiin pitämään kurissa. Vuoden 1851 kansanvalistuskomitea ehdotti koulutoimen siirtämistä poliisitoimen alaisuuteen.

Uusi keisari Aleksanteri II muutti tilanteen. Vuonna 1856 hän esitti suomalaisen yhteiskunnan kehittämiseksi viisi aluetta: Ne olivat teollisuus, kauppa, liikenne, alempien virkamiesten palkat ja kansanopetus. Tämän esityksen taustalla on kaksi tekijää. Toinen on venäläinen koulutuspolitiikka, joka tähtäsi kansanopetuksen kehittämiseen kaikissa Venäjän osissa. Suomi oli tässä mukana. Toinen lähtökohta oli suomalaisten virkamiesten tekemä muistio, jonka ehdotuksia keisari otti huomioon. Keisarin esitys muodostui kansallisen koulutusprojektin keskeiseksi osaksi. Se johti vuoden 1866 kansakouluasetuksen syntyyn, joka loi selkeä sivistysmallin kansakoululle. (Julistus 1858, Julistus 1866) Vaikka siinä oli aineksia Sveitsin koululaitoksesta, johon Uno Cygnaeus oli ihastunut, asetus voisi toteuttaa tasa-arvon

periaatetta antamalla edellytykset kaikille yhteisen pohjakoulun perustamiseen. Mutta tasa-arvo ei heti toteutunut, koska kansakoulu ja oppikoulu toimivat erillään. Cygnaeuksen ehdotuksessa näkyi yhtenäiskoulusuunnitelma. Myös Snellman piti kansansivistystä tärkeänä, mutta oli rinnakkaiskoulujärjestelmän kannalla, jonka mukaan kummankin kansanosan on saatava mahdollisimman korkea sivistys. Uno Cygnaeus korosti vapaaehtoisuuden tietä kansanopetuksessa, ketään ei saisi pakottaa kouluun. Kunnat saivat vuonna 1865 oikeuden päättää kansakoulujen perustamisesta alueellaan. Kunnat sovelsivat tätä eri tavoin, osa perusti innokkaasti, osa hidasteli vedoten kunnalliseen autonomiaan. Keskeinen kansakoulun toiminnan kehittäjät olivat paikalliset johtokunnat, joiden paikka kansakoululaisissa on nähty pohjoismaisen demokratian heijastumisena kunnallislainsäädäntöön. Maaseudulla jokaisella kansakoululla oli oma johtokunta, jolla oli melkoisesti valtaa päätettäessä mm. opettajien valinnasta, opetussuunnitelmasta ja muusta koulun toiminnasta. Se oli keskeinen osa kansallisprojektiä.

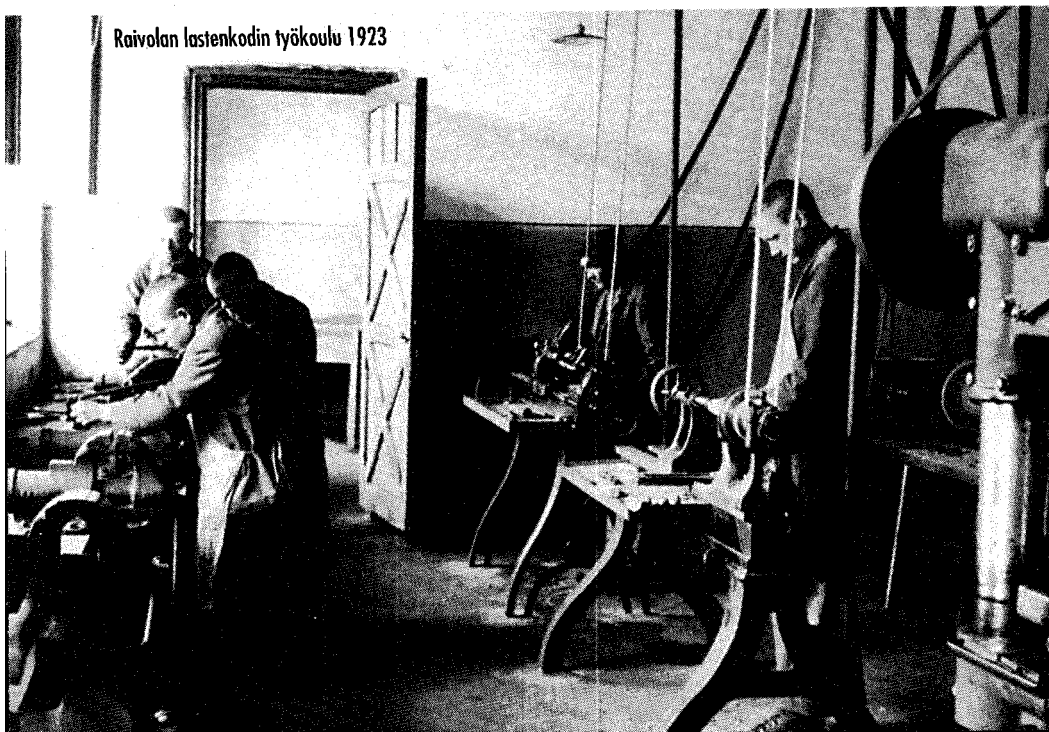
Vuoden 1866 kansakoululain mukaan kotikasvatus on kansakoulun työn perusta, jossa myös ensimmäinen opetus eli alkuopetus annettaisiin. Toisin sanoen oppilaat tulisivat kansakouluun 10-vuotiaina perustaidot lukemisesta ja kirjoittamisesta hallussaan. Käytännössä se ei toteutunut, siksi kansakoulu jakaantui kahteen osaan: alakansakoulussa tai lastenkoulussa opittiin perustiedot ja -taidot, joita kasvatettiin yläkansakoulussa. Oppiaineet olivat pitkälti samat kuin v. 2001, vain kielten opetus puuttui. Venäjän kieltä ei luettu kansakoulussa. Opetussuunnitelma tähtäsi hyvään yleissivistykseen eli ”totiseen kansansivistykseen”, kuten kansakoululaki sen määritteli.

Kansakoulun ohella suomalaisilla lapsilla oli neljä muuta

vaihtoehtoa saada opetusta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Toinen tie oli lähinnä kaupunkeihin perustetut valmistavat koulut, jotka johtivat oppikouluun. Kolmas tie olivat kiertokoulut, joiden toimintaa luterilainen kirkko alkoi tehostaa 1880-luvulla kulttuuritaistelun myötä. Niiden oppilasmäärä oli 1900-luvun taitteessa suurempi kuin kansakoulujen eli lähes 200 000. Neljäs tie oli yksityiset kansakoulut, joita oli perustettu ennen vuotta 1866 ja jotka vähitellen muuttuivat kunnan kansakouluiksi. Tällaisia olivat mm. tehtaankoulut. Viides tie oli kotiopetus, vanhemmat tai kotiopettajat huolehtivat perheen lasten opetuksesta. Koulu valvoi oppimäärän suorittamista. (Kuikka 1989)

Huolimatta viidestä tiestä kaikki suomalaiset eivät olleet tyytyväisiä kouluverkostoon. Se näkyi valtiopäivillä 1870-luvulta lähtien. Ratkaiseva käänne tapahtui 1890-luvulla, kun keskusteltiin alueellisesta oppivelvollisuudesta; kunnan tulee perustaa kansakoulun, kun oppilasmäärä ylittää tietyn rajan. Keskustelu johti lopulta vuoden 1898 piirijakoasetukseen. Se edellyttää

Raivolan lastenkodin työkoulu 1923

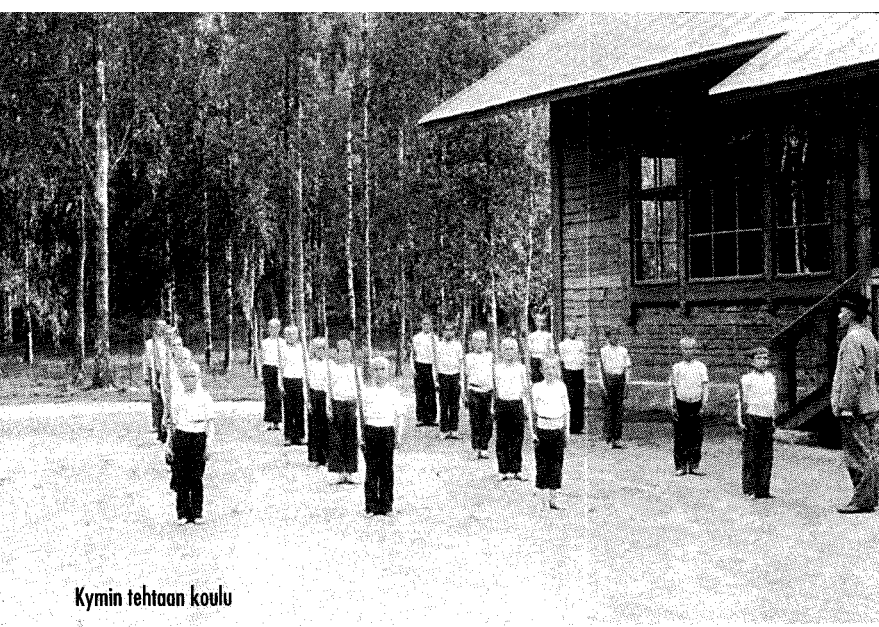

kunnan jakavan alueensa koulupiireihin, jotta jokaisella kouluikäisellä olisi mahdollisuus saada opetusta omalla äidinkielenään. Se oli oppivelvollisuuden keskeisimpiä kohtia. Kielipoliittisesti asia ratkaistiin siten, että kaksikielisissä kunnissa on vähemmistöjä varten muodostettava yksi tai useampia koulupiirejä. Koulumatka ei saa olla viittä kilometriä pitempi. Ko. asetus jatkoi kunnallisen koulun kehittämisen linjaa. Ongelmana oli edelleen vapaaehtoisuus. Vanhemmat voivat päättää, menevätkö lapset kouluun vai ei: Asetuksen syntyyn vaikutti ajan poliittinen tausta. Ensimmäinen sortokausi kiinnitti suomalaiset yhä enemmän kansalaisyhteiskunnan rakentamiseen, jonka yhtenä tavoitteena oli turvata kansallinen kulttuuri ja koulutuksen kehittäminen. Asetus näyttää toteuttaneen pääosin tarkoituksensa.

Koulujen määrä ja oppilasmäärät kasvoivat, vaikka kansakoulujen määrärahoja supistettiin. Opettajien kouluttamiseksi perustettiin neljä uutta kansakouluseminaaria maaseutukaupunkeihin. Vaikka venäjän opetusta lisättiin suomenkielisissä lyseoissa ja valtionapua saavissa yhteiskouluissa, kansakoulussa ei ollut venäjän opetusta.

Ensimmäisen sortokauden päättymiseen vaikutti suurlakko lokakuussa 1905, joka laukaisi monia yhteiskunnallisia ja koulutuspoliittisia paineita. Keisari pyrki rauhoittamaan tilanteen nopeasti antamalla marraskuussa 1905 julistuksen. Sen keskeinen osa oli kansanvaltainen valtiopäiväjärjestys. Kun valtiopäivä uudistus toteutettiin vuonna 1906, Suomi siirtyi säätyvaltiopäivistä yksikamariseen eduskuntaan. Ajatus kansalaisyhteiskunnasta oli saanut merkittävän edistysaskeleen. Naiset saivat ensimmäisinä Euroopassa äänioikeuden.

Eduskunta tarttui erittäin innokkaasti koulutusta koskeviin

Kymin tehtaan koulu

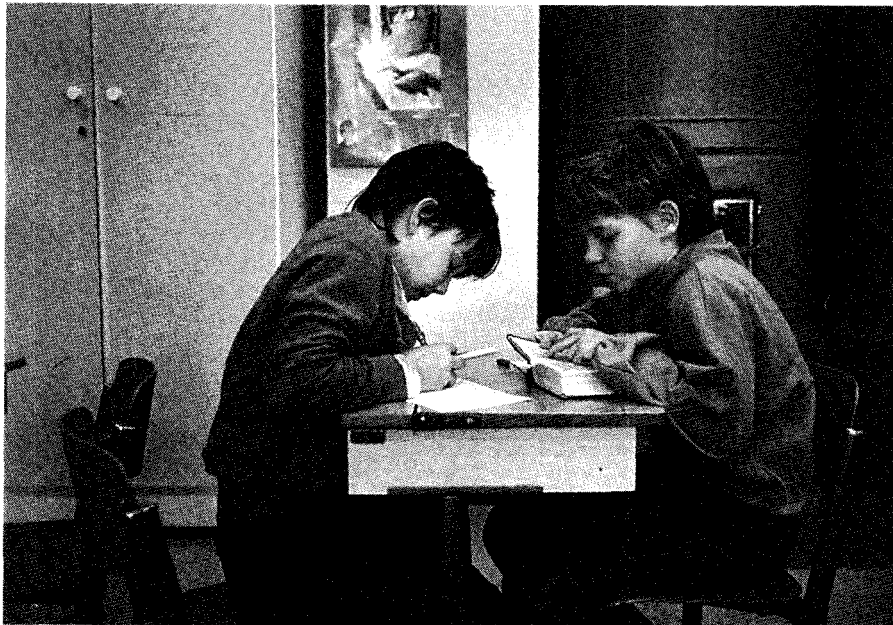
suunnitelmiin. Näin kansakoululain uudistus, pohjakoulukysymys, alkuopetus ja ennen muuta oppivelvollisuus saivat oman työryhmän tai komitean. Viimeksi mainittu sai jo seuraavan vuonna ehdotuksensa valmiiksi. Sen mukaan oppivelvollisuus alkaisi 7-8-vuoden iässä ja kestäisi kuusi vuotta. Kouluhallitus piti kannanotossaan parempana kunnallista oppivelvollisuutta, mutta yhtyi pääosin komitean käsitykseen. Koulutusoptimismi sai kovan kolauksen, kun keisari palautti eduskunnan tekemän lakiesityksen. Oppivelvollisuuslaki oli joutunut muiden koulun kehittämissuunnitelmien tavoin vastatuuleen. Oli alkamassa toinen sortokausi. Sinä aikana suomalaisten mahdollisuudet vaikuttaa koulutukseen vähentyivät ratkaisevasti. Oppivelvollisuuden taloudellinen toteuttaminen, vaikka se toteutettaisiin maaseudulla 15:ssä ja kaupungeissa kolmessa vuodessa, muodostui poliittiseksi ja muodolliseksi ongelmaksi keisarin, senaatin ja eduskunnan välille. Keisari lykkäsi asiaa. Vuonna 1914 eduskunta palasi oppivelvollisuuteen ja koetti edetä ns. kunnallisen oppivelvollisuuden tietä, mutta asia pysähtyi jo valiokuntaan.

Autonomian aikana hahmottunut kansalaisyhteiskunta, jonka yhtenä pyrkimyksenä oli saada kaikki koulutuksen piiriin, ei lainsäädännön tasolla edennyt suomalaisten toivomusten mukaan. Venäläinen koulutuspolitiikka esti sen tehokkaasti. Kuitenkin Snellmanin ideat sivistysyliopistosta ja kulttuurivaltiosta saivat kansalaisissa vastakaikua, joka ilmeni niin kansa- kuin oppikouluissa, kansanopistoissa kuin työväenopistoissa ja erilaisissa kasvatusalan yhteisöissä.

Ensimmäisen tasavallan oppivelvollisuuskoulu (1917-1957)

Neljäs kehitysvaihe alkaa, kun Suomi julistautuu itsenäiseksi joulukuun 6. päivänä 1917. Yhteiskunnan kehittämisen avaimet olivat nyt pitkälti suomalaisten omassa käsissä. Mutta kädet olivat monella tavoin sidotut. Päällimmäisenä oli vuoden 1918

sota, joka jakoi kansakunnan kahtia. Aikaisempi idea kansalaisyhteiskunnasta särkyi. Se näkyi kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa, tarvittiin uusia rakennusaineksia. Yksi niistä oli koulutus, johon asetettiin monenlaisia toiveita. Helsingin yliopiston rehtori korosti avajaispuheessaan syksyllä 1918, että pelkkä valistus ei vaikuttanut riittävästi kansalaisten mielenlaatuun ja tapoihin. Sivistystä on kehitettävä toisin kuin aikaisemmin.

Eduskunta joutui välittömästi vuonna 1918 ratkaisemaan koulutuksen painopistealueen, sillä kaikkeen ei ollut taloudellisia mahdollisuuksia. Eduskunta valitsi yhdeksi keskeiseksi kehittämisalueeksi kansanopetuksen, jonka tueksi säädettiin oppivelvollisuuslaki vuonna 1920. Itse asiassa seurattiin Aleksanteri II:n esitystä vuodelta 1856. Kun lakia käsiteltiin eduskunnassa, silloinen opetusministeri Mikael Soininen ryyditti keskustelua toteamalla, että Suomi on viimeisiä maita Euroopassa, jossa ei ole saatu vastaavaa lakia aikaiseksi. Oppivelvollisuuslaki oli osana muuta koululainsäädäntöä ja uhkasi välillä jäädä muiden lakien jalkoihin. Siihen kytkeytyivät monet poliittiset ja uskonnolliset intressit, joihin sisältyi hyvin erilaiset näkemykset lain sisällöstä.

Kun oppivelvollisuuslaki astui voimaan vuonna 1921, siinä lyötiin lukkoon oppivelvollisuuden periaatteet 1900-luvulle. Se toteutti monet aikaisemmat toiveet ja jätti osan toteuttamatta. Laki oli poliittinen kompromissi. Lähtökohtana on, että opetusta annetaan kansakoulussa oppilaiden äidinkielellä. Mielenkiintoinen on äidinkielen määritelmä. Äidinkieli tarkoittaa tässä laissa suomea tai ruotsia, jota lapsi joko yksinomaan tai parhaiten osaa. Olennainen kohta oppivelvollisuuslaissa oli se, että kunnan tuli perustaa lasten vanhempain vaatimuksesta koulu kansakoulupiiriin lapsia varten, joilla on vähemmistön kieli äi-

dinkielenä. Oppivelvollisia ovat Suomen kansalaisten lapset. Ta-
voitteena oli saada kaikki opin tielle, mutta tasa-arvo ei heti to-
teutunut. Oppivelvollisuudesta vapautettiin toistaiseksi, kuten
laissa todetaan, ne lapset, joilla olisi viittä kilometriä pitempi
koulumatka tai jotka asuvat seudulla, jossa keskimääräinen asu-
kasluku ei neliökilometriä kohti nouse kolmeen. Toinen vapaut-
tamisen peruste oli kehitysvammaisuus. Näiden ohella lapsi voi-
daan vapauttaa ruumiinvian tai heikon terveyden vuoksi lääkä-
rintodistuksen perusteella. Lähtökohtana oli tässä oppilaan ke-
hityksen seuraaminen, vapautus voi koskea lyhyempää aikaa
kuin lukuvuosi. Samalla kunnat veloitettiin järjestämään eri-
tyisopetusta heikon käsityskyvyn vuoksi vapautetuille. Käytän-
nössä se merkitsi apukoulujen perustamista. Näkö- ja kuulo-
vammaiset lapset pyrittiin ohjaamaan omiin erityiskouluihinsa.
Ensimmäinen ruotsinkielinen sokeain koulu oli perustettu Hel-
sinkiin vuonna 1865 ja vastaava suomenkielinen Kuopioon
vuonna 1871. Ensimmäinen ruotsinkielinen kuurojen koulu oli
perustettu vuonna 1846 Porvooseen ja vastaava suomenkielinen
Turkuun vuonna 1860.

Oppivelvollisuus alkaa sinä kalenterivuonna, jona lapsi täyt-
tää seitsemän vuotta ja päättyy kevätlukukautena, jolloin hän
täyttää 13 vuotta. Sen jälkeen hänen on osallistuttava kahtena
vuonna jatko-opetukseen. (Laki 1921)

Oppivelvollisuuden toteutumista pyrittiin valvomaan tarkoin,
jotta opetusministeri Mikael Soinisen vuonna 1918 eduskunnan
keskustelussa mainitsema prosenttiluku 64 kouluikäisten kou-
lunkäyntimääräksi nousisi korkeammaksi. Oppivelvollisuuden-
han voi suorittaa monella tavoin. Edellä kuvatut viisi opetustie-
tää olivat käytössä. Oppivelvollisuuslaki määrittää mielenkiintoi-
sella tavalla kotiopetuksen: Hallitusmuodossa määrättyinä va-
paana kotiopetuksena pidetään kaikkea opetusta, joka annetaan

perheen asuinhuoneessa. Näin kodin kynnyks on raja. Kodin vaikutus näkyi muullakin tavalla. Uskonnonopetukseen lapset osallistuvat vanhempiensa uskontokunnan mukaan, johon myös opettajan tuli kuulua. Vanhemmat voivat anoa vapautusta uskonnonopetuksesta, jolloin lapsi osallistuu siveysopin opetukseen. Muiden oppiaineiden opetus on yhteistä.

Mitä jäi oppivelvollisuuslain ulkopuolelle?

Koulutuspoliittiset jännitteet estivät siirtymisen yhtenäiskoulujärjestelmään. Tällainen muutos oli tapahtunut mm. Baltian maissa, Venäjällä, Tsekkoslovakiassa ja Norjassa 1910- ja 1920-luvulla. Vaikka eduskunta kannatti kansakoulua pohjakouluksi, ehdotus sai vastustusta monelta taholta, mm. kirkko, yliopisto ja oppikoulun opettajat suhtautuivat hyvin kriittisesti. Oppivelvollisuus toteutui rinnakkaiskoulujärjestelmässä, joka vahvistettiin

lailla koulun järjestysmuodosta vuonna 1924. Se johti osaltaan kunnallisten keskikoulujen suunnitteluun 1920-luvulta lähtien ja alkoi toteutua vuoden 1946 jälkeen. Tässä oli osaltaan kysymys pohjakoulusta, jota pyrittiin ratkomaan niin koulukokeilujen kuin yksittäisten koulujen avulla. Viimeksi mainittuja kouluja oli 1930-luvulla 10 valtion ja 15 yksityistä oppikoulua. (Halila 1950)

Erytisyopetuksen järjestämiseen ei oltu tyytyväisiä. Oppivelvollisuudesta vapauttaminen merkitsi monen lapsen jäämistä opintien ulkopuolelle. Kansakoulujen johtokunnat olivat ratkaisevassa asemassa. Tosin oppivelvollisuuslaki velvoitti kaupunkikuntia, joiden asukasmäärä ylitti 10 000, järjestämään heikkokykyisille oppilaille opetusta. Käytännössä vain muutama kunta perusti apukoulun. Halilan selvityksen mukaan 90 % apukoulua tarvitsevista oppilaista jäi opetuksen ulkopuolelle. (Halila 1950)

Kolmas asia oli alueellinen tasa-arvoisuus eli koulutuspalvelujen saatavuus. Osa oppilaista jäi ylipitkän koulumatkan ja harvan asukastiheyden takia oppivelvollisuuden ulkopuolelle. Oppivelvollisuuslain toteuttamiseen annettiin kaupunkikunnille aikaa viisi vuotta ja maalaiskunnille 15 vuotta aikaa. Moni kunta joutui anomaan lykkäystä. Se merkitsi, että 1930-luvun lopulla oltiin koko maassa lähellä lain päämäärää. Vuonna 1936 86.8 % kansakouluikäisistä sai opetusta, joista kansakouluissa 79.7 %, oppikoulussa 5.6 % ja 0.7 % ammattikoulussa. Kouluopetuksen ulkopuolelle jäivät eri syistä: 5.2 % pitkä koulumatka 2. % henkinen tai fyysinen vamma 2.9 % muut syyt: laiminlyönti tms. (Halila 1950)

Mitä laki sai aikaan?

Oppivelvollisuuslaki kiinteytti kansakoulun rakennetta. Hajanainen alkuopetus sai nyt kiinteämuotoisen alakansakoulun ja sen kehittämisohjelman. Ellen Keyn markkeeraama ”Lapsen

vuosisata” alkoi toteutua meillä lastentarhoissa, alakansakouluissa ja sen opettajaseminaareissa. Kirkollinen alkuopetus haki omat tavoitteensa ja kiertokoulujen määrä alkoi laskea.

Laki tavallaan toi mukanaan opetussuunnitelmien uudistamisen kansakoulussa niin vuonna 1925 kuin 1945-52, joilla pyrittiin pitämään oppivelvollisuuden tavoite eli kansakoulun tieto- ja taitomäärä ajan tasalla. Ns. uuden koulun virtaukset vaikuttivat 1920-luvulta lähtien uusien opetussuunnitelmien toteuttamiseen ja opettajankoulutukseen. Kansakoulu haki oman arvopohjansa 1920-luvulla, jonka voisi tiivistää sanoihin koti, uskonto ja isänmaa. Näillä arvoilla pyrittiin rakentamaan suomalaista yhteiskuntaa.

Kansakoulun oppilasmäärän kasvu synnytti 1920- ja 1930-luvulla mittavan rakennusohjelman, vuosittain syntyi 100-200 uutta koulutaloa eri puolille maata. Toinen vilkkaan koulurakentamisen vaihe alkoi sitten 1940-luvun lopulla ja 1950-luvulla, kun Karjalan väestömuutto ja suuret ikäluokat kasvattivat oppilasmääriä merkittävästi.

Ko. lain toteuttaminen merkitsi kunnille melkoista verorasi-tusta. Vuonna 1922 kuntien kansakoulumenot maksuunpanoerästä olivat keskimäärin 41.3 %, mikä kuvastaa 1920-luvun vaikeuksia, mutta samalla osoittaa arvostusta kansakoulua kohtaan. Taloudellinen lama 1930-luvulla hankaloitti monin kohdin kehittyvän kansakoulun rakentamista. (Halila 1950)

Ensimmäisen tasavallan oppivelvollisuuskouluna toimi pääosin kansakoulu. Se pystyi toteuttamaan myös kansalaiskasvatuksen, jota uusi kansalaisyhteiskunta itsenäistyneessä valtiossa tarvitsi.

Sotavuodet merkitsivät erittäin vaikeaa aikaa. Koulua pidettiin siellä missä voitiin. Koulutusoptimismia kuvaa se, että uusia kouluja syntyi koko ajan.

UNESCO:n maailmanperintöopetusta Suomenlinnassa 1998

Sotien jälkeen purkaantuivat koulunuudistuksen monet suuntaviivat niin lehdistössä, kirjoina kuin erilaisten komiteoiden ehdotuksina. Poliittinen epävarmuus toisaalta ja taloudellinen tilanne toisaalta olivat vaikuttamassa siihen, ettei eteenpäin juuri päästy. Maaseudun kouluolojen parantamiseksi alettiin vuodesta 1946 perustaa kunnallisia keskikouluja. Kansakoulun jatko-opetusta tehostettiin. Koululainsäädäntö ei juuri edennyt. Vuoden 1957 kansakoululaki pyrki kokoamaan erilliset säädökset yhdeksi kokonaisuudeksi ja saattamaan tavoitteet ajan tasalle. Tosin tavoitteet jäivät hyvin yleiselle tasolle. Kansakoulun tavoitteena on antaa kansalaiselle tarpeellinen peruskoulutus. Taustalla häämöttää koulutusyhteiskunta. Tavoitteena on myös kasvattaa siveellisyyteen ja hyviin tapoihin sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Samalla siinä toistettiin vuoden 1866 kansakoululain periaate jatko-opiskelun ja sivistysharrastuksen tukemisesta. Oppivelvollisuusaika piteni 16:een ikävuoteen. Kansakoulun rakenne yhtenäistyi. Seitsemän ja kahdeksan vuotiaiden opetukseen erikoistunut alakansakoulu jäi pois, mikä herätti osin oikeutettua arvostelua. Kansakoulu oli

nyt kuusivuotinen ja jatko-opetustehtävää toteuttava kansalaiskoulu kaksivuotinen, mutta jos tämä oli yksivuotinen, kansakoulu oli seitsenvuotinen. Pääosin oppivelvollisuuskouluna toimiva kansakoulu oli kahdeksanvuotinen. Tavallaan koulunkäynti pidentyi vuodella. (Laki 1957)

Opintie kaikkien ulottuville (1957-1998)

Viides kehitysvaihe alkaa vuoden 1957 kansakoululaista ja ulottuu 1990-luvun loppuun. Tähän vaiheeseen liittyvät edellä olevat Risto Rinteen ja Kirsti Lindroosin artikkelit.

Kun vuoden 1957 kansakoululaki oli enemmän rakentunut aikaisemman pohjalle, oli kytemässä koulutuksen kokonaisuudistus. Se näkyi kouluohjelmakomitean ehdotuksessa, joka painotui yhtenäiskoulun puolelle. Näin oltiin koulukeskustelussa palaamassa malliin, jota oli esitetty usein 1600-luvulta lähtien. Se ei ollut uutta, mutta siitä tuli nyt poliittinen kysymys, johon eduskunnan tuli ottaa kantaa. Ko. komitea painotti, että koululaitoksen tuli muuttua yhteiskunnan myötä. Tulevaisuudessa koulutus on entistä tärkeämpi, koska ammattitaidon saavuttaminen ja uusien ammattitaitojen omaksuminen edellyttää aikaisempaa perusteellisempaa koulutusta. Yhtenäiskoulujärjestelmä antaisi entistä paremmat mahdollisuudet toteuttaa alueellista tasa-arvoa. Keskustelu komitean ehdotuksesta jatkui kiivaana 1960-luvun alkuvuosina. Eduskunta otti asiaan selkeän kannan marraskuussa 1963. Silloin se hyväksyi koulukeskustelun yhteydessä ponnin, jossa se edellytti koululaitoksen uudistamista yhtenäiskouluperiaatteen mukaisesti. Hyväksymistä kannatti vasemmisto ja osa keskustaa ja oikeistoa. Se laukaisi valtavan koulutusjärjestelmän uudistuksen, jonka lähtökohtia olivat tasa-arvo ja jatkuva koulutus. Uudistus kosketti koulutusjärjestelmän kaikkia osia, joissa samalla pyrittiin myös sisällöl-

lisiin uudistuksiin. Koko prosessia varten luotiin laaja suunnit-
teluorganisaatio, jonka johtokeskus oli opetusministeriössä ja
kouluhallituksessa. Tapahtuiko sittenkään todellista uudista-
mista, on liian varhaista vastata.

Ehdotukset peruskoulun päämääräksi muuttuivat nopeasti.
Vuoden 1966 koulunuudistuskomitea ehdotti päämääräksi kult-
tuuri-ihmistä, se ei kelvannut peruskoulun opetussuunnitelma-
komitealle vuonna 1970. Sen mukaan peruskoulun tulee antaa
virikkeitä oppilaan omaleimaisen persoonallisuuden kehitty-
miselle. Kolmea vuotta myöhemmin vuoden 1971 koulutuskomitea
korosti, että koulutuksen päämäärä tulee johtaa suomalai-
sesta yhteiskuntapolitiikasta. Tämä päämäärä pysyi koulutus-
suunnitelmissa liikuttavan samanlaisena vuoden 1973 jälkeen.
Vaikka kritiikki nousi 1970-luvulla yhteiskuntakeskeistä ja -joh-
toista koulutuspolitiikkaa kohtaan, muutos tapahtui vasta 1980-
luvulla. (Wilenius 1975)

Silloin kouluhallinnon delegointi siirsi painopisteen keskus-
johtoisuudesta kohti kunnallista koululaitosta ja koulua. Sitä tu-
kivat vaihtoehtopedagogiikat, jotka korostivat oppilasta oman op-
pimisen tekijänä. Samansuuntainen oli psykologian rekonstruk-
tivismi. 1990-luvulla yksilöllisyys sai enemmän tilaa, kun ope-
tusta varten kunkin oppilaan on mahdollista saada henkilökoh-
tainen opetussuunnitelma. (Laki 1983, Laki 1998)

Oppivelvollisuuden kannalta uudistuksen pääpaino oli kou-
lutuksellisessa tasa-arvossa. Siitä oltiin liikuttavan yksimieli-
siä, vaikka sen lähtökohdat ja konteksti vaihtelivat melkoisesti ja
olivat keskenään ristiriitaisia. Yhtäältä tasa-arvo merkitsi, että
koulunkäynnin aikana opetussuunnitelman toteuttaminen ei saa-
nut aiheuttaa oppilaiden valinnoissa sellaista erilaisuutta, joka
ei antaisi samanlaisia mahdollisuuksia jatko-opintoihin. Siksi
tasokurssit poistettiin. Sovellettiin Mastery learning -strategiaa.

Sen optimistinen lähtökohta oli, että kaikki oppii kaiken, kunhan vain aikaa varioidaan. Mutta kun koulussa ajan varioiminen ei ole paljoa mahdollista, kehitettiin eri oppiaineisiin perustavoitteet, jotka jokainen oppilas voi saavuttaa ns. oppimisvaikeuksien voittamisstrategialla. Mielenkiintoista tässä on pohtia, miten opetus järjestetään oppilaan edellytyksiä ja ikäkautta vastaavalla tavalla, kuten jo vuoden 1957 kansakoululaki painotti.

Monet 1980- ja 1990-luvun muutokset kirjattiin perusopetuslakiin vuonna 1998. Tietynlaisia painotuksen muutoksia se heijastelee. Lain mukaan opetuksen tulee edistää sivistystä ja tasa-arvoisuutta yhteiskunnassa. Näin sivistys ja tasa-arvo asetetaan tukemaan toisiaan. Opetuksen tulee vahvistaa oppilaiden edellytyksiä koulutukseen ja itsensä kehittämiseen. Laki kiinnittää huomiota myös alueelliseen tasa-arvoon, kuten aikaisemmatkin lait. Se kohtaa muuttoliikkeen, kuten 1920-, 1940- ja 1960-luku. Miten nyt turvataan riittävä yhdenvertaisuus koulutuspalvelujen saatavuudessa koko maan alueella, on tuhannen taalan kysymys. (Laki 1998)

Vuoden 1998 perusopetuslain mukaan opetuksen tavoitteena on tukea oppilaan kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen sekä antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja. Tässä heijastuu humanismin näkökulma, joka on toistunut antiikin ajoista lähtien: ”Emme opi koulua, vaan elämää varten”. Em. laki ei muuttanut oppivelvollisuuden alkamisikää, vaikka siitä on keskusteltu 1970-luvulta lähtien. Edelleen oppivelvollisuus on suoritettu kun perusopetuksen oppimäärä on saavutettu tai kun oppivelvollisuuden alkamisesta on kulunut 10 vuotta. Oppivelvollisuus ja esiopetus on ko. laissa liitetty yhteen, esiopetus alkaa vuotta ennen oppivelvollisuutta. Tämä oli poliittinen ja kasvatuksellinen kompromissi varhaiskasvatuksen ja koulukasvatuksen välillä. Lain mu-

kaan esiopetuksen erityistavoitteena on osana varhaiskasvatusta parantaa lasten oppimisedellytyksiä. Laki antaa erilaisia vaihtoehtoja sen järjestämiseen, se voi olla kunta, rekisteröity yhteisö, säätiö tai valtio. Vanhemmat voivat päättää lapsensa esiopetukseen menemisestä, se on vapaaehtoista.

Oppivelvollisuuden perusta on äidinkielen opetus. Perusopetuslain mukaan opetuskieli voi olla suomi, ruotsi, saame, romani tai viittomakieli. Laki laajensi merkittävästi näiden virallisten kielten asemaa. Samalla maahanmuuttajien myötä paine opetuskielten laajentamiseen on kasvanut koko ajan. Koulussa pyritään antamaan oppilaille heidän kotikielensä opetusta. Suomessa erilaisten kotikielten määrä on tällä hetkellä 107.

Oppivelvollisuus on ko. ajanjaksona pyritty järjestämään siten, että mahdollisimman moni lapsi voisi sen suorittaa. Se merkitsi ennen muuta erityisopetuksen kehittämistä kaikissa muodoissaan. Se on merkinnyt yhteistyötä koulu- ja sosiaalitoimen välillä, kun on pyritty yhä useammat kehitysvaiheet saamaan opetuksen piiriin. Merkittävä laki hyväksyttiin vuonna 1996, jolla laajennettiin kehitysvammaisten erityishuoltoa. (Laki 1996).

Kansanopetuksen linjat

Kansanopetuksella ja siihen läheisesti liittyvällä oppivelvollisuudella on pitkä historia. Kansanopetus eri muodoissaan on täyttänyt monien toiveet ja jättänyt monia vielä täyttämättä. Se on ollut poliittisten konfliktien paikka, onhan kansanopetus keskeinen kansalaisyksiköiden lähtökohta. Tähän on syytä koota lähinnä oppivelvollisuuden tuntomerkit, jotka näkyvät kansanopetuksessa selvästi.

1. Kansanopetus ja oppivelvollisuus rakentuvat kotikasvatuksen pohjalle. Se merkitsee yhteistyötä kodin ja koulun välillä ja samalla myös vanhempien vastuuta lasten koulunkäynnistä, sillä 1600 -luvulta lähtien koulusääädöksissä

on määrätty sanktioita vanhemmille, jos he laiminlyövät lasten koulutuksen.

2. Oppivelvollisuuden keskeisiin periaatteisiin kuuluu, että oppilas saa opetusta omalla äidinkielellään. Vuoden 1998 Perusopetuslailla se laajeni suomen ja ruotsin ohella muihin kieliin. Ilmeisesti se tulee laajentumaan, kun maahanmuuttajien määrä kasvaa.

3. Oppivelvollisuuden koulun tulee olla maksuton oppilaille. Se toteutui itse asiassa vasta 1921 lain jälkeen. Samalla oppilaan koulunkäyntiä pyritään tukemaan kehittämällä oppilashuoltoa niin vaate- kuin terveydenhuoltopalveluin, koulumatkakuljetuksin jne.

4. Vaikka vuoden 1921 laki vapautti oppilaita oppivelvollisuuden suorittamisesta, kehitys on kulkenut koko ajan siihen suuntaan, että mahdollisimman moni kustakin ikäluokasta saisi oppivelvollisuuden suoritettua. Ts. kun vuonna 1918 arvioitiin n. 60% kouluikäisistä käyvän säännöllisesti koulua, ollaan nyt pitkälti yli 90%.

5. Oppivelvollisuuden suorittaminen kytkettiin heti vuoden 1921 laissa kansakoulun tieto- ja taitomäärän saavuttamiseen. Sitten se liittyi peruskoulun ja nytemmin perusopetuksen oppimäärään. Hallinnollisesti se on selkeä, mutta jää miettimään muitakin mahdollisuuksia suorittamiseen.

6. Kansakoulun opetussuunnitelman tavoitteena oli hyvä yleissivistys. Sama tavoite painottuu edelleen. Ts. ammattiaineiden opetus on ollut verraten vähäistä, vaikka vuoden 1866 asetus antoi niihin kunnille mahdollisuuden ottaa paikallinen elinkeinorakenne huomioon opetussuunnitelmassa. Yleissivistyksen sisältö on ollut koko ajan jännitysten alla, kun erilaiset intressiryhmät pyrkivät siihen vaikuttamaan, olipa kyseessä tieto- ja taitoaineet, humanismi ja luonnontiede jne. Samalla on kysytty, pitääkö kaikilla olla sama oppimäärä vai tulisiko valinnaisuutta lisätä.

7. Opetussuunnitelman toteuttaminen edellyttää opetuksen järjestämistä oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti. Tämä periaate tuli korostuneesti esille 1900 -luvun alussa, jolloin lapsipsykologinen tutkimus, vaihtoehtopedagogiikat ja ns. uuden koulun virtauksen korostivat lasta aktiivisena, luovana ja itsenäisenä oppijana.

8. Ns. oppivelvollisuusikä ei ole paljoakaan muuttunut. Se alkaa, kun lapsi täyttää 7 vuotta ja jatkuu 16:een ikävuoteen. Alku voi olla joustava, oppilaasta riippuen hän voi aloittaa vuotta aikaisemmin tai vuotta myöhemmin. Esiopetuksen järjestäminen on keskusteluttanut oppivelvollisuusiän alentamisesta mutta tätä kirjoitettaessa käsitykset eroavat ratkaisevasti.

9. Vuoden 1866 kansakouluasetus lähti liikkeelle kunnallisesta koulusta.

Sama linja on jatkunut, sillä vuoden 1998 Perusopetuslain mukaan kunta on velvollinen järjestämään sen alueella asuville oppivelvollisuusikäisille perusopetusta. 1980- ja 1990 -luku ovat lisänneet kuntien mahdollisuuksia itsenäisen päätöksen tekoon kouluasioissa. Vuoden 1858 sisälsi periaatteen johtokuntien asettamisesta kansakouluun. Ne poistettiin peruskoulun myötä ja korvattiin osin koulukohtaisilla kouluneuvostoilla, mutta taas 1980 -luvulla ne palasivat takaisin. Johtokunnat kantoivat merkittävän vastuun koulun kehittämisestä 1800- ja 1900 -luvuilla osana paikallisdemokratiaa ja kodin ja koulun yhteistyötä.

10. Oppivelvollisuudesta vapauttaminen on entistä vähäisempää sillä erityisopetus on laajentunut koko ajan yhä erilaisimpiin lapsiin ja nuoriin. Olenainen periaate on ollut integrointi koulun osaksi: integroitu koulu - integroitu yhteiskunta.

11. Kun oppivelvollisuus on liitetty koulun oppimäärään, se on merkinnyt opettajankoulutukselle suurta haastetta. Kansakoulun opettajasta tuli peruskoulun luokanopettaja. Samalla koulutus on laajentunut. Kun Jyväskylän seminaarissa 1860 -luvulla opiskelijat valittiin nelivuotiseen koulutukseen lähinnä perustietojen ja rippikoulun perusteella, nykyisellä luokanopettajalla on takanaan 12 vuotta yleissivistävää koulua ja 4 - 6 vuoden yliopisto-opinnot. Voisi todeta, että opettajankoulutus on vastannut hyvin annettuun haasteeseen.

12. Oppivelvollisuuden toteuttaminen on edellyttänyt valtavaa koulujen rakentamishjelmaa. 1920- ja 1930 -luvulla rakennettiin 100 - 200 uutta koulua. Toinen rakentamisen kausi oli 1940 -luvun lopussa ja 1950 -luvulla. 1970 -luvulta lähtien on kysytty koulun funktiota opetuskeskuksesta oppimiskeskukseksi, luokahuonekeskeisyydestä osaksi globaalia koulua reaaliaikaisine informaatioyhteyksineen. Samalla koulurakennus antaisi mahdollisuudet omiin harrastuksiin, joustavaan koulu-aikaan aamu- ja iltapäivisin ja näin loisi turvallisen oppimisympäristön.

13. Onko Suomessa koulupakko? Ei ole, mutta jokaisen on suoritettava oppivelvollisuus, sillä Suomessa vakinaisesti asuvat lapset ovat oppivelvollisia. Oppivelvollisuuden voi suorittaa monella tavalla. Kunnan ohella valtio, rekisteröity yhteisö tai säätiö voi toimia opetuksen järjestäjänä. Yksi tie on itsenäinen opiskelu kotona vanhempien tuella.

Onko kansanopetusta toteuttava koululaitos ajan tasalla? Se on hyvin täytännyt tehtävänsä, sillä se on suomalainen koulu. Sillä on monet haasteet, kun se luotsaa 600 000 peruskoululaista kohti oppivelvollisuutta ja elämässä tarvittavia tietoja ja taitoja.

KIRJALLISUUS

- Aurola E.** 1961. Suomen tehtaankoulu 1636 - 1881. Historiallisia tutkimuksia LXI. Helsinki.
- Aurola E.** 1969. Venäjän koululaitos ja Uno Cygnaeus. Yleispiirteitä Venäjän uuden ajan koulutoimen kehityksestä ja tämän vaikutuksesta Suomen kansakoulun perusideoihin. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitos.
- Cavonius G.** 1978. Från läroplikt till grundskola. Finlands svensk folkskola under ett halvsekel 1921 - 1972. Borgå.
- Halila A.** 1949 - 1950. Suomen kansakoululaitoksen historia I-IV. Porvoo.
- Hanho J.T.** 1947, 1955. Suomen oppikoululaitoksen historia I-II. Porvoo.
- Harviainen T.-Heininen S.-Huhtala A.** 1990. Opi nyt vanha ja nuori. Mikael Agricola ja nykyäikä. Keuruu.
- Heikkilä M.** 1985. Kielitaistelusta sortovuosiin 1869 - 1917. Pieksämäki.
- Heikkinen A.** 1972. Hyöty, valistus ja koulu. Suomen aate- ja oppihistoria. Helsinki.
- Isalo T.** 1989. Koulunopetuksen vaiheita keskiajan katedraaliskoulusta nykyisiin kouluihin. Keuruu.
- Jalkanen, K.** 1976. Lukkarin- ja urkurinvirka Suomessa 1809 - 1870. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 101. Rauma
- Julistus 19.4.1858.** Hans Kejsrerliga Majestäts Nådiga Kungörelse angående grunderna för ordnandet af folkundervisningen i storfurstendömet Finland.
- Julistus 11.5.1866.** Keisarillisen Majesteetin Armollinen Julistus Suomen kansakoulutoimen lopullisesta järjestämisestä.
- Jutikkala E. - Pirinen K.** 1999. Suomen historia. Juva.
- Kansakoululaki 247/1957.**
- Kivasmaa K.** 1982. Oppikoulu 1880 - 1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun. Oulu.
- Klinge M.** et al. Helsingin yliopisto 1640 -1990. Osat I - III. Helsinki.
- Kotkaheimo L.** 1989. Suomalaisen aapisen viisi vuosisataa. Joensuu.
- Kuikka M.T.** 1973. Uskonnonopetus Suomen kansakouluopettajaseminaareissa vuosina 1863 - 1895. Helsingin yliopiston käytännöllisen teologian laitos. Uskonnonpedagogiikan julkaisuja A 5/1973.
- Kuikka M.T.** 1981. Society and Development of An Elementary School System in Finland 1866 - 1968. Skandinavian Journal of History. Vol. 6, pp.7-28.
- Kuikka M.T.** 1985. Suomalainen kulttuuri yläkansakouluseminaarien harrastustoiminnassa 1920 - ja 1930 -luvulla. Koulu ja Menneisyys XXIII. Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 1985, s. 80-106.
- Kuikka M.T.** 1989. Viisi kansanopetusjärjestelmää 1880 -luvulta 1920 -luvulle. Koulu ja Menneisyys XXVII. Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 1989, s. 53-62.
- Lahdes E.** 1958. Ahlmanin pitäjäkoulu. Tampere.
- Lahdes E.** 1961. Uuden koulun vaikutus Suomen kansakouluun. Keuruu.
- Laki yksityisten koulujen ja kasvatustieteiden perustamisesta ja ylläpitämisestä 1921.**
- Laki oppivelvollisuudesta 101/1921.**
- Laki koulujärjestelmän perusteista 467/1968.**

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 1369/1996.

Lukiolaki 477/1983.

Melin V. 1980. Alkuopetus Suomen maaseudulla enne oppivelvollisuutta 1866 - 1921. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A. vol. 117. Tampere.

Nurmi V. 1988. Uno Cygnaeus. Suomalainen koulumies ja kasvattaja. Helsinki.

Nurmi V. 1990. Maamme opettajakorkeakoulu. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja. 87. Helsinki.

Nurmi V. 1996. Suomen kansakouluseminaarien historia. Helsinki.

Oppivelvollisuuskomitean mietintö 1907. Helsinki.

Peruskoululaki 476/1983.

Perusopetusasetus 852/1998.

Perusopetuslaki 628/1998.

Rinne R. 1884. Suomen oppivelvollisuuskoulun opetussuunnitelman muutokset vuosina 1916 - 1970. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. Osa 44. Turku.

Somerkivi U. 1952. Bell-Lancasterin vuoro-opetusjärjestelmä Suomessa. Helsinki.

Tarkiainen T. 1971. Eduskunnan valinta 1907 - 1963. Suomen kansanedustuslaitoksen historia.

Tiimonen S. 2001. Valoa kansalle. Luterilainen kirkko ja kansanopetuksen kehittämissyrkimykset autonomisessa Suomessa 1809 - 1848. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura. Saarijärvi.

Vuorela T. 1980. Taantumuksesta uudistuksiin 1825 - 1868. Opetusministeriön historia II. Helsinki.

Wilenius R. 1975. Kasvatuksen ehdot. Jyväskylä.